

Wat is reële variëteit ook alweer?

Pieter Wisse

In 1879 publiceerde Gottlob Frege (1848-1925) *Begriffsschrift*.¹ Volgens de ondertitel beschrijft hij een “Formelsprache des reinen Denkens.” Laat ik dat vertalen met vormtaal van resp. voor zuiver denken. Zodoende kom ik voor zijn hoofdtitel op begrippenmethode, klopt, inclusief een notatie(wijze) c.q. taal-met-gebruiksvoorschrift.

Voor zover ik zelfs ook maar iets van Frege’s ontwerp ... begrijp, verschillen zijn aannames principieel van welke ik stel resp. volg voor Metapatroon als modelleermethode/-taal van en voor betekenissenvariëteit.² De vraag is, of het me überhaupt lukt om die – eventuele – verschillen wat nader te duiden.

Allereerst geloof ik niet in zoiets aparts als zuiver denken. De vraag of er valt te denken aan zuiver geloven laat ik dan nog in het midden. Wat is onzuiver denken dan?

Door objectivering van zuiver denken laat zich logica als de wetenschap ervan vestigen. Maar volgens mij denken we aldus slechts, kortom, maken we een ernstige vergissing met het ... begrip dat logica over denken gaat. Klopt, in de vorige zin verschijnt het woord denken in verschillende betekenissen.

Reductie tot – zulke – logica levert alvast een onredelijk antwoord op de vraag naar wat onzuiver denken is. Gewoon, dat is wat niet past volgens logica. Maar dat is wel erg kort door de bocht een gewone cirkel- en dus drogredenering. Er zit, kortom, onvoldoende lijn in ...

En wàt denken ook ... is, via oordeelsvorming is de bestemming niet zoiets als ware kennis, maar relevante precisie van handeling, dus uiteindelijk door-en-door praktisch. Een denker is onlosmakelijk een doener. Zij (of hij) doet iets, omdat zij ... denkt dat het werkt. En pas als het werkt, heet het wellicht waar, nota bene beperkt tot ... waar het werkt (inclusief zolang als het dat werk voor de doener ... doet).

Dat is zeker (nog) niet Frege’s wereldbeeld. Hij gelooft in “Gesetze des Denkens, die über allen Besonderheiten erhaben sind” (*Begriffsschrift*. p. iv). Ik ben geneigd hier voor Gesetze niet wetten of wetmatigheden, maar regels te lezen. Het gaat Frege dan om regels ongeacht bijzonderheden, ofwel regels met absolute geldigheid.

Daarentegen is mijn idee dat, als er al denkgeregels zijn, ze – er zijn om met voorrang, zo niet exclusief, te – bevorderen dat de doener met haar handeling (lees ook: gedraging) mikt op, rekening houdt enz. met relevante bijzonderheden: subjectief situationisme. Door de feitelijke ontkenning van het belang van bijzonderheden, dus zonder oog voor reële betekenissenvariëteit, gaat Frege’s verhaal in elk geval niet over denken zoals ik het me voorstel. En vanwege verwaarlozing van zgn bijzonderheden vind ik het ook uitgesproken contraproductief om dergelijke logica tegenwoordig op informatiekunde van toepassing te verklaren. Ik maakte al eerder principieel bezwaar tegen – reductionistische – logica als informatiekundig paradigma. Ik pleit voor stelsellogica.

¹ In: *Begriffsschrift und andere Aufsätze*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, herdruk 1977, met paginering volgens oorspronkelijke uitgave.

² Voor meer informatie, zie o.a. *Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer*., Information Dynamics, vanaf 2010. Dat handboek biedt, een rubrieksgewijze en actueel gehouden verzameling van citaten, voorzien van verwijzingen naar mijn relevante publicaties (sinds 1991). Voor de rest van het onderhavige opstel zie ik – daarom – van verwijzingen naar mijn eerdere werk af.

Let wel dat een relevante bijzonderheid vergaand algemeen kan zijn, afhankelijk van wat de doener ... wil. In het ... algemeen, vooruit, noem het een regel, geldt slechts dat een begrip varieert al naar gelang het motief van de aldus denkende doener.

Door zulke ver-bijzondering telt (een) begrip synoniem met (een) betekenis. Elk gemotiveerd begrip van een doener-als-denker is een unieke, door-en-door verbijzonderde (gedrags)regel van een denker-als-doener. Ook denken is op zijn beurt ... gedrag. Voor dictatoriale logica met één-regel-voor-àlles is daar niets te halen, of brengen.

In navolging van o.a. Charles Peirce (1839-1914) beschouw ik denken pragmatisch. Zijn referentiekader voor dynamiek noemt hij semiosis, door hem geschematiseerd met een triade (plus vergaand onbepaald gelaten grond). Via driedeling van grond en toevoeging van scharnierelement langs de drie aldus ontstane dimensies heb ik bedoelde triade tot een semiotische enneade uitgebreid.

De enneade toont wat elk begrip annex betekenis (als element daar genaamd: concept) onlosmakelijk 'is' in relatie tot de overige elementen. Semiosis is dan het proces waarin de ene configuratie van samenhangende elementemplaren overgaat in de volgende, enzovoort. Over hoe dat verloopt heb ik weliswaar gespeculeerd, maar feitelijk geen idee. In elk geval ben ik ervan overtuigd dat het nergens en niets lijkt op – de gangbare voorstelling volgens – formele logica.

Wat o.a door Frege als oordeelsvorming gedacht wordt, lijkt mij eerder – ontstaan als – een nogal simpele weergave van rationalisering. Zodra een verklaring bevalt, dreigt er onbewust een methode voor vorming aan ontleend te worden. Het is (dus) extra moeilijk om dat te herstellen.

Frege beweert dat hij in zijn notatie alles achterwege laat, “was für die *Schlussfolge* ohne Bedeutung ist” (*Begriffsschrift*. p. iv). Hij neemt kennelijk aan, dat de vorm van oordeelsvorming onafhankelijk bestaat van begripsinhoud. Als dat zo is, hebben gevarieerde begrippen inderdaad geen betekenis voor absolute redeneerregels. Nogmaals, daar geloof ik niets van ...

Wat er van een begrip voor Frege overblijft nadat het volgens zijn criteria is gezuiverd van wat – naar zijn idee – voor zuiver denken betekenisloze bijzonderheden zijn, heeft hij “als *begrifflichen Inhalt* bezeichnet” (*Begriffsschrift*. p. iv). Daarmee draait Frege het m.i. echter ten onrechte òm. Hij veronderstelt in absolute zin – het bestaan van eenheden van – begripsmatige inhoud, kortweg begrip. Inderdaad, eenmaal uitgaande van een standaard-bouwsteen valt apart èn redelijk eenduidig voor te schrijven hoe ze gestapeld kunnen resp. moeten worden opdat het bouwsel overeind blijft. Dat zijn echter steriele bouwsels, omdat de samenstellende delen systematisch ontdaan zijn van wat werkelijk telt voor gedifferentieerd aangepaste gedragingen. Want het hangt er altijd maar weer vanaf wat betekenis heeft of, beter gezegd, is.

Dankzij zuivering zijn de resulterend gedachte kernbegrippen van uniform type. Zo expliciet stelt Frege dat niet, maar ik vind dat blijken uit zijn “Ersetzung der Begriffe *Subject* und *Praedicat* durch *Argument* und *Function*” (*Begriffsschrift*. p. vii). “Man erkennt leicht,” vervolgt hij, “wie die Auffassung eines Inhalts als Function eines Argumentes begriffbildend wirkt.” Voor die opvatting heeft stellig Frege's idee (lees dus ook steeds: begrip) van een wiskundige functie model gestaan. In zo'n functie ziet hij een absolute regel, wat daardoor aanleiding is tot “Beschränkung auf eine einzige Schlussweise” (*Begriffsschrift*. p. vii). Variabel is daarbij slechts de opgegeven waarde van de, het woord zegt het al, variabele ofwel het argument. Op die klassiek-wiskundige manier wil Frege een oplossing bieden voor het probleem – dat hij erin zag – “dass die Logik sich bisher immer noch zu eng an Sprache und

Grammatik angeschlossen hat" (*Begriffsschrift*. p. vii). Daarvoor is en wordt Frege door latere logici ook uitbundig als pionier van moderne logica geprezen. Ik zie dat anders. Frege's verdere uniformering onder de noemers van functie en argument dient ter borging dat – zulke – logica absoluut nergens meer over gaat behalve over haarzèlf.

Voor Frege was z.i. ontbrekende nauwkeurigheid van uitdrukkingsmiddelen voor rekenkundige bewijsvoering aanleiding om, zeg maar, een alternatief te ontwikkelen. Daarvoor nam hij, overdrachtelijk gesproken, de afslag naar – zijn begrip van – logica. De afslag die hij volkomen miste, betreft de gevarieerde rollen die (ook) rekenkunde speelt in het dagelijks leven. Zo vernieuwend was hij dus ook weer niet. Hij bleef gevangen in het destijds heersende wereldbeeld.

Conform dat wereldbeeld is het logisch (lees hier dus: strekt het tot verklaring), dat Frege “[d]as Verhältnis meiner Begriffsschrift zu der Sprache des Lebens” (*Begriffsschrift*. p. v) duidt volgens “die Schärfe der Unterscheidung” (*Begriffsschrift*. p. v). Wetenschap, zo stelt hij, vergt uiterste nauwkeurigheid. Die vindt hij in de omgangstaal ontbreken, zo niet ver te zoeken vanwege inhoudelijke verwarring volgens onderwerp (subject) en gezegde (predicaat). Hij beweert inhoud eenduidig geordend te krijgen met functie en argument.

Wat Frege probeert te vermijden, is meerduideligheid van tekens. Dat verdient niet alleen voor zgn wetenschap aanbeveling, indien het de bedoeling is om verrassing zoveel mogelijk te elimineren. Frege meent echter dat een begrip zoets als een kern heeft. Dat is volgens hem wat er overblijft nadat bijzonderheden allemaal zijn verwijderd. En dat kernbegrip is wèl eenduidig.

Criteria voor – een oordeel over – bijzonderheden geeft hij niet ... Hij gelooft kennelijk in – het begrip van – een kernbegrip. Dan zijn bijzonderheden er gewoon ... en kan het niet zo moeilijk zijn om ze te herkennen en vervolgens onderdrukken oid.

Dat klopt volgens resp. vóór de toenmalige en thans nog altijd wijdverbreide – versie van – logica. Sterker nog, zonder de aanname van zulke kernbegrippen valt zulke logica niet te bedrijven. In die zin is ook Frege's total(itair)e voorstel een geval van cirkelredenering.

Daarbuiten is die methode enz. niet zomaar zinloos, maar werkt stellig zelfs averechts. Reële variëteit laat zich nu eenmaal niet intimideren. Van enige beperking is Frege zèlf zich overigens wel degelijk bewust: “So ist diese Begriffsschrift ein für bestimmte wissenschaftliche Zwecke ersonnenes Hilfsmittel, das man nicht deshalb verurtheilen darf, weil es für andere nichts taugt” (*Begriffsschrift*. p. v). Hij behandelt echter niet de vraag welk nut de wetenschap heeft zoals hij haar opvat. Zo is hij een kind van zijn tijd, waarin wetenschap maatschappelijk de onaanvechtbare status van (gods)geloof overgenomen had.

Maar nu wijs ik erop, dat – ik niet geloof dat – zijn begrippenmethode nut heeft voor informatiekundig ontwerp. In één moeite door verklaar ik daarmee talloze mislukkingen met zgn ict-projecten door onverminderd aanhoudende toepassing van, zeg maar even, fregeaanse methode en techniek die daarvoor gelet op reële betekenisvariëteit immers ronduit ongeschikt zijn.

Of mijn redenering op haar beurt geen cirkel vormt? Dat is onvermijdelijk. Wat praktisch telt, is dat de cirkel groot genoeg is, zodat het relevante traject voldoende van een rechte lijn wegheeft dat tot een doel voert.

Mijn indruk is dat Frege denkt dat begrippen gelden à la logisch atomisme. Een bijbehorende misvatting van Frege vind ik, dat hij (zijn) logica maatgevend acht voor filosofie, met zijn begripsgerichte notatie als hulpmiddel. Voor de uitdrukking van zuiver denken ziet hij behoefte aan een dienovereenkomstig zuivere methode plus taal. Volgens hem helpt zijn

notatie, “indem sie die Täuschungen aufdeckt, die durch den Sprachgebrauch über die Beziehungen der Begriffe oft fast unvermeidlich entstehen” (*Begriffsschrift*. p. vi). Een sleutelrol bij de ontmaskering van bedrieglijk taalgebruik kent hij toe aan omzetting en daardoor uniformering van uitdrukking. Die krijgt de vorm van functie met argument.

Zo’n doel om zuiver denken te faciliteren is echter slechts ... denkbaar volgens logisch atomisme met begrippen van uniform inhoudstype. Dat is de enige manier om denkmethode onafhankelijk van inhoud te beschouwen.

Zodra de opvatting over begrippen radicaal wijzigt, waardoor betekenis inherent gemotiveerd geldt en aldus inherent situationele handeling betreft, levert Frege géén hulpmiddel voor verheldering, maar zaait hij er juist verwarring mee. Wat is er feitelijk bedrieglijk?

Wat mij betreft vervalt elke associatie van zgn moderne logica met denken, beter laat dan nooit. Voor filosofie heeft het geen nut, wel kan het helpen om inzicht te verkrijgen in strikt deterministische schakelpatronen. Ofwel, bij zulke logica voor informatici kan ik me nog wel iets voorstellen. Voor informatiekundig ontwerpers moet het consequent stelsellogica zijn, zeg ook maar semiotiek (wat ik gewoon filosofie vind).

Ik herhaal nadrukkelijk dat Frege voor methodisch passende variëteit in de verkeerde richting zoekt. Met zijn adagium stem ik echter wèl nadrukkelijk in, te weten “dass bei der Grundlegung einer solchen Begriffsschrift die Urbestandtheile so einfach wie möglich genommen werden müssen, wenn Uebersichtlichkeit und Ordnung geschaffen werden sollen” (*Begriffsschrift*. p. vii). Op mijn beurt heb ik daaraan met Metapatroon als, zeg inderdaad ook maar, begrippenmethode veel zorg besteed. Omdat ik de methode annex taal opzettelijk zo begripsloos heb ontworpen, kenschets ik Metapatroon o.a. als taal zonder eigenschappen (als variant op de titel van het boek *Der Mann ohne Eigenschaften* door Robert Musil). Maar zoals Frege’s begrippenmethode uitgaat van logisch atomisme als ontologie, geldt subjectief situationisme als zodanig voor – de informatiekundig ontwerper met – Metapatroon. Dat pakt radicaal anders uit. De ontologie (lees ook: wereldbeeld, paradigma) verschaft het onmisbare interpretatievoorschrift. Over variëteit gesproken, met nagenoeg gelijk(vormig)e notatie geven we van wereldbeeld tot wereldbeeld heel ander(e) begrip(svorming) weer ...

Omdat mijn wereldbeeld sterk afwijkt van dat van Frege, heb ik grote, zo niet onoverkomelijke moeite om uitdrukkingen volgens zijn notatie te duiden. Om aan zijn motief recht te doen moet ik me daarvoor steeds zijn wereldbeeld voorstellen. Ik waag een poging ...

In § 2 van *Begriffsschrift* geeft Frege uitleg over de weergave van een gevolgtrekking op basis van (een) enkelvoudige inhoud. Dat vind ik meteen al moeilijk. Ik heb de indruk dat Frege twee invalshoeken kiest voor de ene lijn die hij wil volgen.

Aan de ene kant, bij hem rechts in zijn tekeningen, begint hij vanuit (een) inhoud. Als symbool gebruikt hij van het Grieks een cursieve hoofdletter, zoals

(1) A

Door toevoeging van een horizontale streep geeft hij een (veronder)stelling weer:

(2) ——— A

Beginnend aan de andere kant, dus links, plaatst hij een symbool dat aangeeft dat er sprake van een gevolgtrekking is:

(3) |——

Voor de – weergave van de – gevolgtrekking over een veronderstelde inhoud brengt Frege, zo luidt althans mijn reconstructie, (3) en (2) samen:

(4) |————— *A*

Let wel, wat met (4) toont als een enkele horizontale lijn, bestaat uit twee lijnstukken. Het linksgelegen stuk wordt geacht alles ter rechterzijde te verbinden tot de (veronder)stelling vóór de gevolgtrekking. (Doordat wij gewend zijn om van links naar rechts te lezen, tekent Frege de stelling echter als het ware achter de beoordeling.)

Ik zou zeggen dat een gevolgtrekking als resultaat ook weer ‘inhoud’ heeft. Volgens Frege gaat het om de bevestiging van de (veronder)stelling: waarheid.

Tot hier in Frege’s verhandeling verkeer ik in de ... veronderstelling dat ik aardig begrijp hoe hij zijn notatie bedoelt. Dat begrip verdwijnt echter zodra Frege van enkelvoudige op samengestelde inhoud overgaat. Dat doet hij onder de noemer van voorwaardelijkheid. Om daaraan uitdrukking te geven voegt hij een voorwaardelijijn toe. Die lijn wordt verticaal getekend, maar dunner dan, zie (3), het verticale onderdeel van het symbool van gevolgtrekking.

Volgens mij gaat Frege uit van verschillende veronderstellingen. Voor de eenvoudigste samenstelling zijn dat er (dus) twee:

(5) ——— *A*

————— *B*

Voorwaardelijkheid tekent Frege (dan) als volgt:

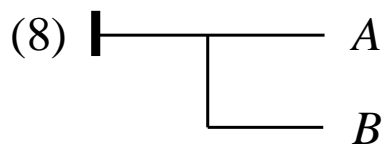
(6) ———— *A*
 |
 ————— *B*

Hij geeft echter niet aan, althans, ik kan nergens ontdekken wat ik zo’n aanwijzing zou vinden, wat hij opvat als voorwaardelijke resp. ervan afhankelijke stelling. Toegegeven, daar zit mijn eigen wereldbeeld me stellig in de weg. Ik neem toch aan dat hij in dat voorbeeld *B* van *A* laat afhangen. Of? Elk spoor ben ik onmiddellijk bijster. Ik blijf in verwarring, omdat Frege eerder beweert dat (3) “*die darauffolgenden Zeichen zu einem Ganzen [verbindet], und auf dies Ganze bezieht sich die Bejahung, welche durch den senkrechten Strich am linken Ende des wagerechten ausgedrückt wird*” (*Begriffsschrift*. p. 2). Onder zijn noemer van voorwaardelijkheid onderscheidt hij vervolgens verschillende verhoudingen tussen – gevolgtrekkingen over – samenstellende delen. Is dat niet in tegenspraak met dat oordeelmatige bundelingbeginsel? Uitgaande van *A* en *B*, zo detailleert Frege, putten vier verhoudingen de mogelijkheden uit. Zijn lijst heb ik naar een matrix omgezet.

(7)

	bevestiging van <i>B</i>	ontkenning van <i>B</i>
bevestiging van <i>A</i>		
ontkenning van <i>A</i>		

Wanneer een oordeel wordt geveld over de (veronder)stelling (6), wat Frege als volgt weergeeft,

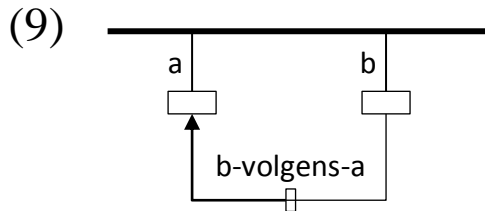
houdt de uitkomst volgens hem de bevestiging in “*dass die dritte dieser Möglichkeiten nicht stattfindet, sondern eine der drei andern*” (*Begriffsschrift*. p. 5). Wat het oordeel (lees dus ook steeds: de gevolgtrekking) uitsluit is het geval dat *A* ontkend en *B* bevestigd is. Is dat soms – niets meer dan – een omslachtige manier om de tautologie uit te drukken, dat het ene niet onder de voorwaarde van het andere kan bestaan als dat andere niets (eens) bestaat, maar dat het er met willekeurige veronderstellingen verder niet(s) toe doet? Hoe lang ik ook op (8) blijf turen, dat beeld helpt me niet(s) om te begrijpen wat Frege bedoelt.

Verder zou ik niet weten wat een doener eraan heeft. Hoewel onder de noemer van voorwaarde één mogelijkheid uitgesloten kan worden, blijven er nog steeds meerdere geldig. Gelet op daadwerkelijk gedrag kan er echter slechts één overgebleven zijn. Wat ik met (7) wil aangeven, is dat Frege kennelijk uitgaat van gelijkwaardigheid van *A* en *B*. Dat kan ook ... onmogelijk anders volgens logisch atomisme plus Frege's eis van uniforme kernbegrippen. Het is zelfs zo, dat logisch atomisme inhoudt dat zgn atomen onderling onafhankelijk zijn. Dat sluit op voorhand het hele idee van voorwaarde ... uit, nietwaar? Dus, over wat voor voorwaarde heeft Frege het eigenlijk? Dat zal dan wel logische voorwaarde zijn. Ofwel, hoe kan je zonder je over begripsinhoud te bekommeren toch iets over samenhang tussen begrippen beweren? Zachtjes uitgedrukt, dat is natuurlijk niet zo veel.

Voor zover ik het kan beoordelen, werkt Metapatroon vergaand anders. Weliswaar vertonen de notaties gelijkenis – dat gebeurt natuurlijk al gauw met opzettelijke eenvoud; veel meer dan punten en lijnen zijn niet nodig –, maar de bijbehorende begripsmatige duidingen verschillen radicaal. Zo kijkt Frege verder niet naar inhoud om. Hij stelt er circulair de voorwaarde van beoordeelbaarheid aan. Daarvoor acht hij slechts zoiets als kernbegrippen toelaatbaar. Dat is ... voorwaarde voor zuiver denken volgens de ene regel die hij ervoor veronderstelt.

Metapatroon, daarentegen, reduceert niet(s) tot absoluut geldig geachte betekenis, maar waardeert juist, ik noem ze maar wederom, bijzonderheden. Ook Metapatroon telt slechts een enkele regel. De verbijzonderingsregel mikt op eenduidig gedrag. De veronderstelling luidt dat gedrag van c.q. dóór iets (hoedanigheid: object) varieert al naar gelang van c.q. volgens

iets (hoedanigheid: situatie). De axiomatische basislijn voor zulke verbijzondering is een zgn horizon; er overheen ‘kijken’ lukt nu eenmaal niet. Doe niet moeilijk, gewoon als (ken)grens aanvaarden. Tegen een horizon uitgaande van a en b, kan bijvoorbeeld b – nader – worden verbijzonderd tot b-volgens-a. Wat daarvoor als uitgangsubject resp. –situatie is genomen, laat de richting van de gevestigde relatie tussen a en b zien. In welke richting de pijl wijst doet er overigens niet toe, zolang het maar consequent gebeurt.

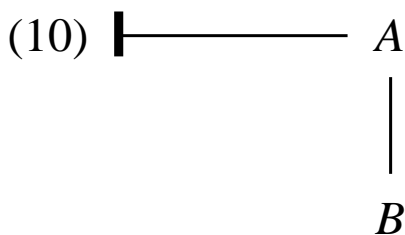

Elk resultaat van een toepassing van de verbijzonderingsregel toont zich als extra knooppunt. Dat kan op zijn beurt dienen als object resp. situatie voor verdere verbijzonderingen, enzovoort. Ik merk op dat verbijzonderingen met de beeldtaal de richting volgen waarin wij – hier – gewend zijn te lezen, van boven naar beneden.

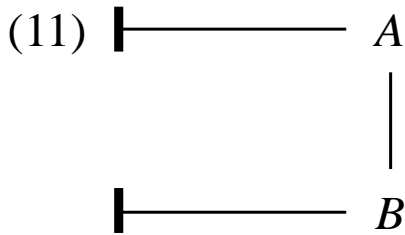
Er is nota bene géén regel denkbaar voor het afleiden van de inhoud qua het gedrag dat b-volgens-a toegedicht is. Sterker nog, dat verloopt voor elke verbijzondering afwijkend. (Want) anders zou de verbijzondering in kwestie overbodig zijn. Wie hecht aan de aanduiding als regel, kan elk knooppunt voorzien ... denken van zijn eigen regel(s).

Ook in (9) laat zich beslist een voorwaardelijkheid herkennen. De verbijzondering van b volgens a is slechts reëel indien zowel a als b bestaat. Terwijl volgens Frege *A* en *B* resultaten van reductie tot kernbegrippen moeten zijn, vormen a en b met Metapatroon uitgangspunten voor verbijzonderingen. Aldus verliest Frege's begrippenmethode de oriëntatie op reële variëteit. Metapatroon is een radicaal andere begrippenmethode die helpt om reële variëteit te erkennen, op te zoeken, enzovoort.

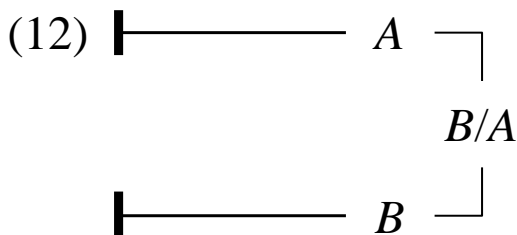
Toen ik Metapatroon ontwierp, wist ik niets van het werk van Frege. Nu kan ik het niet nalaten om te laten zien hoe het dankzij het wereldbeeld voor Metapatroon soepeltjes lukt om (8) te veranderen in (9). De eerste stap is om herkenbaar(der) te krijgen dat juist *A* voorwaarde voor *B* is:

Maar *B* kan niet uit de lucht komen vallen. Voordat de voorwaardelijke relatie met *A* verondersteld kan worden, moet (ook) over *B* zelf een oordeel gevestigd zijn:

En dan is het vervolgens maar de vraag, aan de ene kant of *A* louter voorwaarde voor *B* vormt, aan de andere kant, belangrijker nog, of *B* in totaliteit object is van *A*'s voorwaardelijkheid. Het adequate antwoord bestaat eruit om het aan *A*'s voorwaarde onderhevige gedeelte van *B* apart te veronderstellen; dat kan met *B/A* uitgedrukt zijn.

Voeg de verticale lijntjes van de vooralsnog apart geplaatste gevolgtrekkingstekens samen tot één horizon en draai de complete figuur tenslotte een kwartslag naar rechts, ziedaar, het resultaat is gelijk aan (9).

Het misverstand dat Frege bestendigt, vind ik ook blijken uit een geschrift van zijn hand met een poging tot enige verdere toelichting, *Über die wissenschaftliche Berechtigung einer Begriffsschrift* (1882).³ Daarin kenschetst hij “[d]ie Sprache [...] als mangelhaft, wenn es sich darum handelt, das Denken vor Fehlern zu bewahren” (p. 92). Hij wijst op – de mogelijkheid van – de veelvoud aan betekenissen van één en hetzelfde woord en daarom, zo stelt Frege, “bedürfen [wir] eines Ganzen von Zeichen, aus dem jede Vieldeutigkeit verbannen ist, dessen strenger logischer Form der Inhalt nicht entschlüpfen kann” (p. 94). Als ... voorwaarde noemt hij o.a. dat “das Zeichen unmittelbar die Sache bedeutet” (p. 95). Hoe denkt Frege dat te borgen? Hij lijkt zich ervan af te maken: “Die Zeichen von inhaltlicher Bedeutung sind weniger wesentlich” (p. 97). Dat vind ik pas een begrijpelijke opvatting door aan te nemen dat Frege tekens vooral bedoelt voor weergave van het regelverloop van/voor gevolgtrekking. Volgens hem geldt immers, dat “[d]ie logische Verhältnisse [...] überall wieder[kehren]” (p. 97). Kennelijk vindt hij dat als ... zaak primair. Inhoud doet structureel niet ... terzake, zo maak ik althans op uit zijn opmerking dat “die Zeichen für die besonderen Inhalt können so gewählt werden, daß sie sich in den Rahmen der Begriffsschrift einfügen” (p. 97). Ik neem aan dat Frege het uiterst serieus bedoelt. In het licht van reële variëteit vind ik zijn uitleg echter onmogelijk serieus te nemen.

Frege's opstel *Über Sinn und Bedeutung* (1892)⁴ lees ik als herhaalde poging om veronderstellingen voor zijn begrippenmethode te verdedigen. Daarvoor erkent hij allerlei bijzonderheden. Maar ja, “[v]on den Vorstellungen und Anschauungen soll im folgenden nicht mehr die Rede sein; sie sind hier nur erwähnt worden damit die Vorstellung, die ein Wort bei einem Hörer erweckt, nicht mit dessen Sinn oder dessen Bedeutung verwechselt werde” (p. 46). Vanuit het perspectief van subjectief situationisme is dat natuurlijk klinkklare onzin.

³ In: *Funktion, Begriff, Bedeutung: Fünf logische Studien*, Vandenhoeck & Ruprecht, herdruk 1986, pp. 91-97.

⁴ In: *Funktion, Begriff, Bedeutung: Fünf logische Studien*, Vandenhoeck & Ruprecht, herdruk 1986, pp. 40-65.

In zijn opstel *Über Begriff und Gegenstand* (1892)⁵ schrijft Frege over het woord *begrip* dat het op verschillende manieren gebruikt wordt, maar “Ich habe mich nun dafür entschieden, einen rein logischen Gebrauch streng durchzuführen” (p. 66). Ik geef (dus) ronduit toe, dat ik feitelijk geen idee heb wat Frege met logisch bedoelt. Door de fixaties en tegenstrijdigheden die ik vooral in grondslagenpassages van zijn werk meen te kunnen aanwijzen (en de rest vind ik onnavolgbaar), heb ik wèl de indruk dat zijn idee, zachtjes gezegd, beperkt uitvalt. In elk geval zie ik er geen opbouwend emplot voor.

Ordering van reële betekenissenvariëteit vergt een stelselmatige verbijzonderingsmethode. Nee, het heeft geen enkele zin om “eine gewisse Unangemessenheit des sprachlichen Ausdrucks” (p. 80) te betreuren. Er is niets mis met onze talen, integendeel. We moeten ze gewoon véél beter ... begrijpen. Daarvoor kan Metapatroon dienen als hulptaal met passende variëteit. Omdat ordering van betekenissen verschillen-in-samenhang betreft, noem ik Metapatroon een stelseltaal.

De vraag is, of het voor Frege of voor wie dan ook destijds überhaupt (al) mogelijk was om te ontsnappen aan het tekensimplisme dat het enkele woord dè betekenisdrager is. Ook tegenwoordig koesteren de meeste mensen dat naïeve taalbegrip (en netzo onbewust logisch atomisme als wereldbeeld). Er is echter altijd zoets als een tekencomplex aan de orde. Bijvoorbeeld, wat een apart woord lijkt, staat onlosmakelijk in (een) context. Dat ene woord, of welk specifiek opgemerkt teken dan ook, biedt slechts het momentane aandachtspunt ... waardoor het als context ervaren tekenaandeel feitelijk leidt tot betekenis. Zo verkrijgt b volgens a een andere betekenis dan b volgens c, enzovoort. Daar is helemaal niets mysterieus aan. We moeten gewoon consequent in termen van context ... denken.

Intensieve studie van Frege's werk vind ik relevant, helaas, omdat zijn grondslagen m.i. exemplarisch zijn voor voortdurende mislukkingen in omgang in en met reële variëteit. Kennelijk daagt het – vooral? – beleids- en besluitvormers nog altijd – steeds minder? – volstrekt onvoldoende dat voor betekenissen hun veranderlijke variëteit kenmerkend is en productief voor maatschappelijk verkeer. Levensvatbare infrastructuur moet op die reële variëteit berekend zijn. Dat lukt nooit, herhaal, nooit met een aanpak à la Frege, hoe populair die nog altijd is. Er is dringend een paradigmawissel nodig volgens contextuele verbijzondering (en deze oproep doe ik al jaren).

⁵ In: *Funktion, Begriff, Bedeutung: Fünf logische Studien*, Vandenhoeck & Ruprecht, herdruk 1986, pp. 66-80.